

บทที่ 5

บริบทของสังคมไทย

กับอุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ไทยที่นำมาผลิตซ้ำ

จากการวิเคราะห์อุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ไทยที่นำมาผลิตซ้ำระหว่างปี พ.ศ. 2531 ถึง พ.ศ. 2551 พบว่าในละครโทรทัศน์เรื่องเดียวกันที่นำมาผลิตซ้ำในช่วงเวลาและบริบททางสังคมที่ต่างกันนั้น ส่วนใหญ่แล้วถ่ายทอดอุดมการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกันออกไปด้วย ซึ่งอุดมการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่ปรากฏนั้นมีทั้งที่แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดอุดมการณ์ทางสังคมที่ยังคงอยู่ การเปลี่ยนแปลงของอุดมการณ์ทางสังคมในสังคมไทย หรือแม้แต่การเข้ามาแทนที่ของอุดมการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้นๆ แสดงให้เห็นว่าละครโทรทัศน์ในยุคปัจจุบันสามารถสะท้อนภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมได้เป็นอย่างดีแตกต่างจากบทบาทหน้าที่ของละครโทรทัศน์ในยุคแรก เปรียบเทียบจากผลการวิจัยของ เพาวิภาภมรสถิตย์ (2528) เรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างละครโทรทัศน์กับสังคมไทย” โดยศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 ถึง พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นระยะเวลา 19 ปีแรกของวงการละครโทรทัศน์ไทย โดยผลการวิจัยในครั้งนั้นสรุปว่า ละครโทรทัศน์ในช่วง 19 ปีเป็นละครที่อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ปกครองประเทศ และเป็นละครโทรทัศน์ที่ไม่ได้สะท้อนภาพความเป็นจริงของสังคมไทยได้อย่างเต็มที่เนื่องจากข้อบังคับของสถานีและรัฐบาล ต่างจากผลการวิจัยในครั้งนี้ที่พบว่าละครโทรทัศน์มีเนื้อหาที่สามารถเชื่อมโยงและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ (Relations) ระหว่างบริบททางสังคมกับละครโทรทัศน์ไทยในช่วงเวลาต่างๆ ได้

ผู้วิจัยจึงได้จัดกลุ่มอุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ไทยที่นำมาผลิตซ้ำ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ (Relations) ระหว่างบริบททางสังคมกับละครโทรทัศน์ไทย ออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ

1. อุดมการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม
2. อุดมการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
3. อุดมการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

โดยแต่ละกลุ่มอุดมการณ์มีรายละเอียดที่ปรากฏดังนี้

อุดมการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

อุดมการณ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นความแตกต่างทางด้านสังคม ได้แก่ อุดมการณ์ศักดินา อุดมการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศ และ อุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรง

อุดมการณ์ศักดินา

ในละครเรื่องจำแลงรัก ทั้ง 3 ชุด พบอุดมการณ์ศักดินาที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม ซึ่งปรากฏทั้งในส่วนที่สัมพันธ์กับชาติกำเนิดและระบบอาวุโส โดยที่ในละครจำแลงรักชุดที่ 1 อุดมการณ์ศักดินาที่มาจากชาติกำเนิด ปรากฏจากการที่สนั่นยี่ถูกเหยียดหยามชาติกำเนิดของหรือจึงปฏิเสธความรัก จนเป็นเหตุให้หรือเสียใจจนฆ่าตัวตาย ก่อให้เกิดความแค้นและเรื่องราวต่างๆ ตามมา

ในส่วนความสัมพันธ์ของโสทรากับครอบครัวของสนั่นยี่ก็เช่นกัน เพราะถึงแม้ว่าจะเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน แต่สนั่นยี่ถือว่า หากนับเรื่องชาติตระกูลทางด้านบิดาของตนแล้ว ตระกูลของตนเป็นตระกูลที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าขุนมูลนายมาก่อน ต่างจากครอบครัวของหรือและโสทรที่เป็นเพียงแค่คนธรรมดา ไม่ได้มีหน้ามีตาทางสังคมเหมือนตนเอง ดังนั้นแล้วเมื่อโสทรมาอุปการะเลี้ยงดูจึงต้องอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่า ต้องคอยปรนนิบัติรับใช้ดูแลครอบครัวของสนั่นยี่ เพื่อทดแทนบุญคุณ อีกทั้งยังต้องเชื่อฟังคำสั่งของผู้ใหญ่อย่างเคร่งครัด รวมถึงการยินยอมให้ผู้ใหญ่บงการการดำเนินชีวิตได้ ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ศักดินาในระบบอาวุโสที่มีอยู่ในสังคมไทย

แต่เมื่อพิจารณาจากละครจำแลงรักชุดที่ 2 ที่ผลิตซ้ำและออกอากาศให้หลังมาเกือบ 10 ปีในปี พ.ศ. 2540 พบว่า ละครได้ลดความสำคัญของอุดมการณ์ศักดินาลงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบอาวุโส จากความแตกต่างในการเริ่มเรื่องในละครชุดที่ 1 เน้นให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมระหว่างครอบครัวของสนั่นยี่และโสทรอย่างชัดเจน เป็นแค่เพียงประโยคบอกเล่าสรุปความเป็นอยู่ของตนเองอย่างสั้นๆ ในบทสนทนาที่โสทรเล่าให้เพื่อนใหม่อย่างหรือฟัง รวมถึงฉากที่ขุนน้ำ (มารดาของสนั่นยี่) ต้องการให้โสทรเรียนต่อทางด้านคหกรรมศาสตร์เพื่อมาปรนนิบัติดูแลครอบครัวตนเอง ในละครชุดที่ 2 โสทรไม่ได้นิ่งเฉย แต่มีการบอกกล่าวเพื่อแสดงความต้องการของตนเองให้ขุนน้ำรับทราบว่าตนเองต้องการเรียนต่อในระดับมหาวิทยาลัย ถึงแม้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว จะยอมปฏิบัติตามคำสั่งของขุนน้ำก็ตาม

สำหรับโสทรในละครเรื่องจำแลงรักชุดที่ 3 ปี พ.ศ. 2551 เป็นผู้ที่มีความมั่นใจในตนเองมากกว่าตัวละครในละคร 2 ชุดที่ผ่านมา ถึงแม้ว่าจะเป็นโสทรที่ยอมทำทุกอย่างให้กับสนั่นยี่เหมือนเดิม แตต่างกันตรงที่ละครชุดที่ 3 ให้เหตุผลสำหรับการกระทำของโสทรที่ยอมทำทุกอย่างนั้น

เนื่องมาจากความตั้งใจของโศรยาเองที่ต้องการตอบแทนบุญคุณของสันสนีย์ที่เคยช่วยชีวิตไว้ในวัยเด็ก ต่างจากการตกอยู่ในภาวะจำยอมและการบีบคั้นจากระบบอาวุโสดังที่ปรากฏในละครชุดที่ 1 และ 2

นอกจากนี้แล้วในช่วงเริ่มเรื่องของละครจำเลยรักชุดที่ 2 ก็เป็นการบอกเล่าเรื่องราวความยากลำบากของ หฤษฎ์ พระเอกของเรื่องที่มีความมุ่งมั่นทำงานหนักเพื่อส่งเสียเลี้ยงดูน้องเป็นการให้ความสำคัญอุดมการณ์ทุนนิยมในยุคต้น แทนที่อุดมการณ์ศักดินาในละครชุดที่ 1 อีกด้วย ละครเรื่องคู่กรรมเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เมื่อนำมาผลิตซ้ำแล้ว พบว่ามีการแสดงออกถึงอุดมการณ์ศักดินาในระบบอาวุโสที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าจะเป็นละครย้อนยุค แต่สำหรับในละครคู่กรรมชุดที่ 2 กลับสะท้อนให้เห็นถึงบริบททางสังคมไทยในปัจจุบันอย่างชัดเจน จากการเพิ่มตัวละครอย่าง คุณนาย ภรรยาใหม่ของท่านเจ้าคุณ บิดาของอังศุมาลิน ซึ่งเข้ามาสร้างความ และตามราวีครอบครัวของอังศุมาลินด้วยความหึงหวง ซึ่งการปรากฏตัวของคุณนายนั้น นับว่าเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์ศักดินาในแง่มุมมองชาติกำเนิดและการแบ่งชนชั้นในสังคมไทย แต่สำหรับการปะทะการระหว่างคุณนายกับอังศุมาลิน กลับเป็นการลดทอนอุดมการณ์ศักดินาที่เกี่ยวข้องกับระบบอาวุโส แม้ว่าอังศุมาลินจะยังคงให้ความเคารพบุพการีและผู้ใหญ่ในครอบครัวของตน แต่เมื่อเด็กอย่างอังศุมาลินกล้าลุกขึ้นมาต่อปากต่อคำกับผู้ใหญ่อย่างคุณนายแล้ว นับได้ว่าเป็นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระบบอาวุโสในสังคมไทยที่ลดน้อยลงในปัจจุบัน

สำหรับอุดมการณ์ศักดินาที่ปรากฏในละครโทรทัศน์เรื่องดังดวงหฤทัย เป็นอุดมการณ์ศักดินาที่มีพื้นฐานมาจากชาติกำเนิด แต่เป็นศักดินาที่กล่าวถึงชนชั้นสูงสุดในสังคมนั่นคือ ชนชั้นปกครองหรือสถาบันกษัตริย์ อุดมการณ์ศักดินาที่ปรากฏในละครเรื่องดังดวงหฤทัยจึงเปรียบเสมือนการสืบทอดอุดมการณ์ศักดินาให้คงอยู่ในสังคม ตอกย้ำความจงรักภักดีของประชาชนที่ควรมิต่อสถาบันกษัตริย์ ด้วยเนื้อหาของละครที่สอดแทรกเรื่องราวที่ทำให้คนดูตระหนักถึงภาระหน้าที่ และความเสียสละของสถาบันกษัตริย์ที่ทำเพื่อแผ่นดินและประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากตัวละครที่เป็นตัวแทนของสถาบันกษัตริย์อย่าง เจ้าหลวงรังสิมันต์ ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจแต่งงานโดยปราศจากความรักเพื่อผลประโยชน์ของแคว้น การเสียสละตนเอง ยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อน รวมไปถึงการต่อสู้เพื่อแย่งชิงบัลลังก์คืนมาจากกบฏที่เข้ายึดครองแคว้นและปกครองอย่างไม่เป็นธรรมในละครชุดที่ 2

จากความเปลี่ยนแปลงของอุดมการณ์ศักดินาที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมในสังคมไทยเกี่ยวกับอุดมการณ์ศักดินา การแบ่งชนชั้นและระบบอาวุโส ที่ถึงแม้ว่าจะยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย แต่ก็ถูกลดทอนให้เบาบางลง มีการยอมรับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ความเป็นตัวของตัวเอง และการตัดสินใจในการดำเนินชีวิต

ของคนรุ่นใหม่มากขึ้น รวมไปถึงการสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งที่มีในสังคม จากการที่สังคมให้ความสำคัญกับอุดมการณ์อื่นๆ เช่น อุดมการณ์ทุนนิยม จนมีอำนาจโดดเด่นขึ้นมาแย่งชิงตำแหน่งอุดมการณ์หลักของสังคม แต่ในท้ายที่สุดแล้วด้วยบริบททางสังคมของสังคมไทย ที่มีรากฐานการปกครองในระบอบกษัตริย์มาอย่างยาวนาน จึงทำให้อุดมการณ์ศักดินาด้านชาติกำเนิด ความเคารพนับถือ และการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ไม่อาจถูกลบล้างลงไปได้

อุดมการณ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

อุดมการณ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เป็นอุดมการณ์ที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ไทยมากที่สุด เนื่องจากโครงเรื่องของละครโทรทัศน์ไทยเกือบทั้งหมดเป็นเรื่องราวความรักของชายหญิง นับรวมถึงละครโทรทัศน์ไทยที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ด้วย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สีนียา ไกรวิมล (2545) เรื่อง “ลักษณะของบทละครโทรทัศน์ไทยที่ได้รับความนิยมช่วงหลังข่าวจากปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2544” ที่พบว่า บทละครโทรทัศน์ที่นำไปผลิต และได้รับความนิยมมีลักษณะร่วมที่ปรากฏ คือ โดยมากมีโครงเรื่องเกี่ยวกับความรัก

จากผลการศึกษา พบว่าละครโทรทัศน์ไทยทั้งหมดที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ต่างก็สืบทอดระบบปิตาธิปไตย หรือ ระบบชายเป็นใหญ่ในสังคมไทยทั้งสิ้น ทั้งเรื่องราวย้อนยุค เรื่องที่เกิดในสังคมปัจจุบัน รวมถึงเรื่องที่เป็นจินตนาการ ไม่ว่าจะเป็นมาผลิตซ้ำก็ครั้งก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น ละครโทรทัศน์เรื่อง คู่กรรม สอนให้ผู้หญิงเคารพและให้เกียรติผู้ชาย โดยเฉพาะชายผู้เป็นสามี ดังดวงหฤทัยบอกกับคนดูว่าผู้ชายคือผู้นำ และไม่ว่านางเอกใน ตึกตาเริงระบำ จะเป็นสาวสมัยใหม่อย่างไร ก็ยังเป็นผู้หญิงที่มีความอ่อนแอและต้องการการปกป้องดูแลจากผู้ชาย เป็นต้น

ความเป็นผู้นำของเพศชาย จากระบบปิตาธิปไตย ปรากฏให้เห็นชัดเจนจากละครโทรทัศน์เรื่องดังดวงหฤทัย ผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ขึ้นครองราชย์ เป็นผู้นำปกครองประเทศได้นั้นต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น จะเห็นได้จากการเปรียบเทียบระหว่างเจ้าหญิงทรรศิกา กับ เจ้าชายทวยดิษฐ์ แม้ว่าเจ้าหญิงจะมีความเฉลียวฉลาดเพียงใดก็ไม่สามารถขึ้นมาปกครองแคว้นได้ แคว้นพันธุรัฐจึงต้องรอให้เจ้าชายทวยดิษฐ์ที่มุ่งเน้นแต่การสงครามมีความคิดอ่านรอบคอบและสุขุมมากพอเสียก่อน จึงจะแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหลวงองค์ใหม่ได้ หรือการที่แคว้นทานตะไม่มีเจ้าชายสืบราชวงศ์ บ้านเมืองอยู่ในภาวะอ่อนแอ จึงต้องให้เจ้าหญิงมนิสราแต่งงานกับเจ้าหลวงรังสิมันต์เพราะหวังจะให้เจ้าหลวงช่วยปกครองดูแลแคว้นต่อไป

ในละครเรื่องตึกตาเริงระบำก็ปรากฏอุดมการณ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศทั้งที่ดำเนินไปตามอุดมการณ์หลักของสังคมที่บอกว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอต้องพึ่งพาผู้ชาย แต่ในขณะเดียวกันก็ปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างเพศที่ขัดแย้งกับระบบชายเป็นใหญ่ ได้แก่ความสัมพันธ์

ของตัวละครหญิงอย่าง ศจี กับตัวละครชายในเรื่อง ศจีเป็นผู้หญิงที่ใช้ประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์ทางเพศที่ผิดหลักศีลธรรมมาเป็นเครื่องมือในการควบคุมและมีอำนาจเหนือผู้ชาย แต่ท้ายที่สุดแล้วละครโทรทัศน์ก็บอกกับคนดูว่า การที่ผู้หญิงมีความทะเยอทะยาน อยากมีอำนาจในการครอบงำผู้ชายนั้นเป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ จากการกำหนดให้ ตัวละครอย่าง ศจี เป็นนางร้ายในเรื่อง เป็นผู้กระทำความผิดและได้รับการลงโทษอย่างสาสมกับสิ่งที่ได้กระทำลงไป ดังนั้นถ้าอยากเป็นผู้หญิงที่ดีในสังคมไทย ก็ต้องไม่เป็นผู้หญิงอย่างศจี

อุดมการณ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศในละครโทรทัศน์เรื่อง จำเลยรัก และ สวรรค์เบี่ยง ปรากฏพร้อมกับความรุนแรง โดยที่ผู้หญิงต้องยอมอดทนต่อการใช้กำลัง ความรุนแรง และการกดขี่ข่มเหงจากผู้ชาย ผู้หญิงเปรียบเสมือนสมบัติวัตถุของผู้ชาย ที่ผู้ชายสามารถจะกระทำอย่างใดก็ได้

ละครโทรทัศน์ทั้งสองเรื่องจะถูกนำมาเล่าใหม่ถึง 3 ครั้งในช่วงเวลาที่ห่างกันครั้งละประมาณ 10 ปี แต่บนพื้นฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ฝ่ายชายอยู่เหนือฝ่ายหญิง แม้ว่าละครที่ผลิตซ้ำในชุดหลังๆ ในปี พ.ศ. 2551 จะแสดงให้เห็นถึงการยอมรับบทบาท นุคลิกลักษณะของผู้หญิงรุ่นใหม่ที่กำลังคิด กล้าทำ กล้าแสดงออกมากขึ้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับชุดก่อน แต่หากพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเพศแล้วชีวิตของตัวละครหญิงก็ยังคงถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้อำนาจของตัวละครชายเช่นกัน

การที่ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมมากขึ้นกว่าเดิม ไม่ได้หมายความว่าผู้ชายในระบบปิตาธิปไตยจะยินยอมให้ผู้หญิงสามารถต่อรองอำนาจกับตนได้แต่อย่างใด ยกตัวอย่างเช่น กรณีของ ไศรยา ในจำเลยรัก และ นารินในสวรรค์เบี่ยง แบบฉบับปี พ.ศ. 2551 จะเห็นได้ว่า เมื่อผู้หญิงมีความมั่นใจในตัวเอง กล้าลุกขึ้นมาต่อสู้ ขัดขืน หรือท้าทายด้วยการมีปากเสียง ก็เปรียบเสมือนการให้อำนาจแก่ผู้ชายในการกำราบผู้หญิงที่ไม่อยู่ภายใต้อำนาจของตนเช่นกัน ในละครโทรทัศน์เรื่องจำเลยรัก 2 ชุดแรก (พ.ศ. 2531 และ พ.ศ. 2540) ไศรยาที่โดนบังคับให้ทำสิ่งต่างๆ มากมาย แม้จะถูกจับมาก็ยังหนีง่วงเหนี่ยว แต่ก็ไม่เคยโดนล่วงเกินทางเพศ แต่กลับถูกพระเอกอย่างหฤษฎ์ข่มขืนในละครชุดที่ 3 หรือ นาริน ในละครโทรทัศน์เรื่อง สวรรค์เบี่ยง 2 ชุดแรกที่โดน คาวี ที่เป็นพระเอกข่มขืนเพราะอารมณ์ชั่ววูบเพียงครั้งเดียว ก็โดนทำร้ายร่างกาย และข่มขืนนับครั้งไม่ถ้วน ในละครชุดที่ 3 ที่ออกอากาศในปี พ.ศ. 2551 เช่นกัน ด้วยเพราะนางเอกทั้งสองลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจของระบบชายเป็นใหญ่ ทำให้พระเอกโมโหและลุแก่อำนาจ

แต่ถึงแม้นางเอกทั้งสองจะโดนกดขี่ข่มเหงอย่างไร ท้ายที่สุดแล้วละครทั้งสองเรื่องก็จบลงอย่างมีความสุข นางเอกลงเอยด้วยการแต่งงานกับพระเอกด้วยความรักและเต็มใจ ราวกับว่าไม่เคยโดนพระเอกทำร้ายร่างกายและจิตใจมาก่อน นับเป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงต้องยอมรับอำนาจ

ของผู้ชาย ไม่มีการตั้งคำถามใดๆ และเป็นการสืบทอดอุดมการณ์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศในระบบปิตาธิปไตยของสังคมไทยอย่างชัดเจน

อุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรง

อุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ เป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่ปรากฏผ่านทางละครโทรทัศน์เพื่อให้ผู้ชมในสังคมได้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สอนให้รู้ว่าใครแข็งแกร่ง ใครอ่อนแอ และใครมีความชอบธรรมด้วยอำนาจใด ที่จะกระทำความรุนแรงต่อใครได้ ทั้งทางวาจา ร่างกายและจิตใจ รวมถึง ความรุนแรงทางเพศ

โดยส่วนมากแล้วอุดมการณ์เกี่ยวกับความรุนแรงที่ปรากฏมักจะควบคู่ไปกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ปรากฏมากที่สุด ในละครโทรทัศน์ไทย เพราะเป็นส่วนเสริมให้ผู้ชมได้เข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายและหญิง

จากผลการศึกษาพบว่า ที่มาของอำนาจในการใช้ความรุนแรงทั้งทางร่างกาย เพศ และจิตใจ ในละครโทรทัศน์เรื่อง จำเลยรัก และ สวรรค์เบี่ยง มีที่มาจากอำนาจของปิตาธิปไตยหรือระบบชายเป็นใหญ่ในสังคม ซึ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อผู้หญิงพยายามที่จะท้าทายอำนาจของผู้ชาย ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ความรุนแรงที่พบในละครโทรทัศน์เรื่อง คู่กรรม ปรากฏทั้งความรุนแรงทางร่างกายอันเนื่องมาจากสงคราม และความรุนแรงทางวาจาที่ทำร้ายจิตใจ จากความขัดแย้งที่มาจากอุดมการณ์ชาตินิยมระหว่าง นางเอกซึ่งเป็นตัวแทนคนไทยอย่าง อังศุมาลิน กับ โกโบริ พระเอกซึ่งเป็นตัวแทนของชาวญี่ปุ่น

อุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงที่ปรากฏในละครเรื่อง ดั่งดวงหฤทัย และ คู่กัดตาเริงระบำ มีมูลเหตุของความรุนแรงมาจากอำนาจของเงินตรา ที่มีอิทธิพลกับความคิดของคน ความโลภ ทำให้คนไร้ซึ่งสามัญสำนึกและกระทำการใดๆ ก็ตามเพื่อให้ตนร่ำรวย เนื่องจากยึดถืออุดมการณ์ทุนนิยม ที่เน้นการแข่งขัน และวัดความสำเร็จในชีวิตด้วยความมั่งคั่ง

สำหรับละครโทรทัศน์เรื่อง คู่กรรม และ ดั่งดวงหฤทัย ชุดที่ 2 เมื่อมีการให้ความสำคัญกับประเด็นทางการเมืองระหว่างเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มีการนำเสนอฉากความรุนแรงของสงคราม การต่อสู้ และความสูญเสียมากกว่าในละครชุดที่ 1 นอกจากนี้ ในละครโทรทัศน์เรื่อง ดั่งดวงหฤทัย ชุดที่ 2 ยังมีการเพิ่มประเด็นความขัดแย้งในเรื่องความรักของหนุ่มสาว และนำเสนอภาพการใช้กำลังในการตัดสินปัญหาอันเนื่องมาจากความรัก แทนที่จะใช้สติปัญญาในการเจรจาเพื่อปรับความเข้าใจ และหาทางออกของปัญหา

จากสิ่งที่ปรากฏเมื่อนำมาเปรียบเทียบอุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงของแต่ละชุด ในละครโทรทัศน์เรื่องเดียวกัน พบว่า ละครโทรทัศน์ไทยที่นำมาผลิตซ้ำนั้นนำเสนอการใช้ความรุนแรงที่มากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเทียบกับละครชุดก่อน เช่น ความรุนแรงที่ปรากฏในละครเรื่องจำเลยรัก และสวรรค์เบี่ยง เริ่มจากความรุนแรงทางวาจาและร่างกายที่มีความรุนแรงมากขึ้น การนำเสนอภาพความรุนแรงในการแก้ปัญหาของตัวละครตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่ว่าจะเป็นภาพการฆ่าตัวตายของหรือในจำเลยรักชุดที่ 2 และ 3 การทำร้ายร่างกายของคนในครอบครัว ในละครสวรรค์เบี่ยงชุดที่ 3 ไปจนถึงการเพิ่มระดับความรุนแรงที่ปรากฏด้วยการนำเสนอความรุนแรงทางเพศ จากการล้วงเกินทางเพศนับครั้งไม่ถ้วนในละครชุดที่ 3 ของทั้งสองเรื่อง สอดคล้องกับผลการศึกษาเรื่อง “ลักษณะของบทละครโทรทัศน์ไทยที่ได้รับความนิยมช่วงหลังข่าวจากปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2544” ของสินียา ไกรวิมล (2545) อีกเช่นกันที่พบว่า กลวิธีดึงดูดใจผู้ชม ซึ่งองค์ประกอบการเล่นเรื่องในส่วนใหญ่ของละครที่ได้รับความนิยม เช่น การดึงดูดด้วยการใช้ความรุนแรงของตัวละคร มีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม

หากพิจารณาเปรียบเทียบแล้ว อุดมการณ์เกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงที่ปรากฏมากขึ้น และมีความรุนแรงขึ้นในละครโทรทัศน์ไทยที่นำมาผลิตซ้ำ อาจเป็นเครื่องบ่งชี้หนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาของการที่สังคมไทยไม่เคยปฏิเสธความรุนแรง และใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาอยู่เสมอ

ไม่ว่าจะเป็นในระดับสังคมที่เล็กที่สุดอย่างครอบครัว ประเทศไทยมีอัตราของผู้ที่ถูกทำร้ายร่างกายจากคนในครอบครัวสูงถึง 45% จากรายงานของผู้ที่ถูกทำร้ายร่างกายทั้งหมดในปี พ.ศ. 2549 และส่วนใหญ่เป็นเด็กและสตรี (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2548) แม้ว่าจะมีผู้มองเห็นความสำคัญของปัญหาและมีการผลักดันจนรัฐบาลกำหนดให้นโยบายและแผนขจัดความรุนแรงต่อเด็กและสตรีเป็นนโยบายแผนแห่งชาติ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 แต่ปัญหาการใช้ความรุนแรงในสังคมไทยก็ไม่ได้ลดลงแต่อย่างใด

จากปัญหาการใช้ความรุนแรงในระดับสังคมย่อย มาสู่การใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งเป็นปัญหาในสังคมใหญ่ระดับประเทศ สังคมไทยได้ถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย อันเนื่องมาจากความคิดเห็นต่างทางการเมือง ไม่มีใครยอมใคร ไม่มีการรับฟังความคิดเห็นของอีกฝ่าย ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในประเทศและการจลาจล และการใช้กำลังเพื่อสลายการชุมนุมของฝ่ายตรงข้ามขึ้นหลายครั้งในรอบ 3-4 ปีที่ผ่านมา จนทำให้ประเทศไทยติดอันดับประเทศที่มีการใช้ความรุนแรงสูงเป็นอันดับต้นๆ ของโลก และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย

อุดมการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

อุดมการณ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อุดมการณ์ทุนนิยม

อุดมการณ์ทุนนิยม

อุดมการณ์ทุนนิยมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ เป็นอุดมการณ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสถานะเศรษฐกิจในสังคม เศรษฐกิจจะขึ้นหรือลง คนในสังคมให้ความสนใจกับเรื่องเงินๆ ทองๆ มากน้อยแค่ไหน สามารถวิเคราะห์จากอุดมการณ์ทุนนิยมที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ได้

อุดมการณ์ทุนนิยมเข้ามามีบทบาทแทนที่อุดมการณ์ศักดินา เมื่อเปรียบเทียบในละครโทรทัศน์เรื่อง จำเลยรัก ชุดที่ 2 กับชุดที่ 1 โดยที่ จำเลยรัก ชุดที่ 2 เลือกว่าจะเล่าเรื่องการต่อสู้ชีวิตของหญิงตั้งแต่ในวัยเด็กจนกระทั่งสามารถเป็นเจ้าของธุรกิจเหมืองแร่ที่ร่ำรวยได้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ทุนนิยมในยุคต้น ที่มุ่งเน้นการต่อสู้บากบั่น เพื่อความมั่งคั่ง ร่ำรวย และเป็นการเลื่อนฐานะของตนเองขึ้นมา แทนที่การนำเสนอภาพความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของชนชั้นกับไศรยา ที่แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ศักดินาในละครชุดที่ 1

นอกจากนี้แล้วละครโทรทัศน์เรื่อง จำเลยรัก ชุดที่ 2 ยังเพิ่มประเด็นปัญหาของการตกลงเรื่องสินสอดทองหมั้นระหว่างชนชั้นกับรัชชชัย แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพย์สินเงินทอง และวัตถุนิยม ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญของระบบทุนนิยม และมีการกล่าวถึงวิกฤตเศรษฐกิจที่กำลังดำเนินอยู่ในสังคมไทยในขณะนั้นด้วย

การที่อุดมการณ์ทุนนิยมปรากฏเด่นชัดในละครโทรทัศน์เรื่อง จำเลยรัก ชุดที่ 2 สามารถเชื่อมโยงกับสภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยในยุคนั้นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในช่วงปี พ.ศ. 2540 ที่ละครออกอากาศ เป็นช่วงปีที่ประเทศไทยประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เริ่มจากปัญหานี้เสียในระบบสถาบันการเงิน จนผู้ฝากเงินและเจ้าหนี้ขาดความเชื่อมั่น ค่าเงินบาทถูกโจมตีอย่างหนัก จนธนาคารแห่งประเทศไทย ต้องตัดสินใจประกาศให้ค่าเงินบาทลอยตัว วิกฤติเศรษฐกิจครั้งนี้ได้ขยายวงกว้างไปสู่ภูมิภาคเอเชีย จนกระทั่งได้รับการขนานนามว่า วิกฤตต้มยำกุ้ง อันเนื่องมาจากจุดกำเนิดอยู่ที่ความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ที่มีมูลค่าตลาดรวม (Market Capitalization) ณ ขณะนั้น ลดลงจาก 3,969,804 ล้านบาท ลดลงเหลือเพียง 759,451 ล้านบาท ความมั่งคั่งของคนไทยหายไป 3,210,353 ล้านบาท ในช่วงระยะเวลาแค่ 2 ปี (วิกฤตเศรษฐกิจ: รวบรวมทุกวิกฤตการณ์ตลาดหุ้นไทย, 2553)

อุดมการณ์ทุนนิยมยังคงมีบทบาทในสังคมมากขึ้นเรื่อยๆ จนยุคปัจจุบัน ภาพลักษณ์ของ รัชชัช ผู้ชายที่สันนิษฐานว่าเหมาะสมกับตนเองนั้น ในละครเรื่อง จำเลยรัก สองชุดแรก ยังคงเป็น ข้าราชการและเกิดในตระกูลผู้ดีของเจ้าขุนมูลนาย ในขณะที่ หฤษฎ์เป็นนักธุรกิจ แต่สำหรับใน ละครชุดที่ 3 ไม่ว่าจะเป็น หฤษฎ์ หรือ รัชชัช ที่ได้รับการยอมรับในหน้าที่การงานในสังคม กลับ เป็นนักธุรกิจผู้ร่ำรวย มั่งคั่ง แสดงให้เห็นว่าสังคมได้ให้ความสำคัญของการใช้เงินตราเป็นเครื่องมือ ในการแข่งขันกันในสังคมแทนชาติตระกูล สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศศิลักษณ์ แจ่มสุข (2538) เรื่อง “การนำเสนอภาพตัวละครเอกในละครโทรทัศน์” พบว่า ลักษณะของตัวละครเอกที่ ปรากฏ โดยส่วนใหญ่เป็นคนชนชั้นกลางถึงชนชั้นสูงในสังคมเมือง ค่านิยมของตัวละครชาย คือ การมีอาชีพและรายได้ ความเป็นผู้นำ และการศึกษา ภาพของตัวละครเอกต่างๆ ดังกล่าวถูกสร้างขึ้น เพื่อสื่อถึงคนดู ในเรื่องค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม

ในละครโทรทัศน์เรื่อง ดังดวงหฤทัย ชุดที่ 2 ที่มีการเพิ่มเติมบทละครให้มีประเด็น ความขัดแย้งทางการเมืองเข้ามา แสดงให้เห็นถึงความท้าทายที่อุดมการณ์ทุนนิยมมีต่อ อุดมการณ์ สักคินา หรือ สถาบันกษัตริย์ แม้ว่าทุนนิยมในละครจะเป็นผู้ร้าย แต่อำนาจของทุนนิยมในเรื่องก็ สามารถบั่นทอนความมั่นคงของระบบกษัตริย์ได้ไม่น้อย การเพิ่มตัวละครที่ลุ่มหลงในอำนาจของ เงินตรา และเชิดชูอุดมการณ์ทุนนิยมอย่าง สาธิน เข้ามา แสดงให้เห็นถึงอำนาจของเงินที่มีอิทธิพล ต่อความคิด การดำเนินชีวิต จนสามารถจุดชนวนแห่งความขัดแย้ง นำบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะแห่ง สงครามได้ เพียงเพราะความโลภของคนไม่กี่คน

อุดมการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

อุดมการณ์ทางสังคมที่แสดงให้เห็นความแตกต่างทางการเมือง ได้แก่ อุดมการณ์ ชาตินิยม

อุดมการณ์ชาตินิยม

ละครโทรทัศน์เรื่อง คู่กรรม และ ดังดวงหฤทัย เป็นละครโทรทัศน์ ที่มีอุดมการณ์ชาตินิยมปรากฏอยู่ จากการแสดงถึงความรู้สึกรักชาติบ้านเมือง และการแสดงความ จงรักภักดีต่อชาติของตัวละคร และในละครชุดที่ 2 ของทั้งสองเรื่อง ที่มีการดัดแปลงและเพิ่มเติม บทละคร จึงเป็นส่วนช่วยเน้นให้อุดมการณ์ชาตินิยมปรากฏเด่นชัดขึ้น

ละครโทรทัศน์เรื่อง คู่กรรม เป็นละครที่มีอุดมการณ์ชาตินิยมปรากฏชัดเจนมากที่สุดเรื่อง หนึ่ง เนื่องจากเนื้อเรื่องของละครเกิดขึ้นในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยอุดมการณ์ชาตินิยมที่ ปรากฏนั้นมีทั้งในส่วนที่มาจากความรักชาติและการแสดงออกซึ่งการต่อต้านชนชาติอื่น ที่เข้ามารุก

ถ้าประเทศไทยในภาวะสงครามของตัวละครเอกอย่าง อังศุมาลิน และการที่ โกโบริต้องมาเป็นทหารเพื่อรับใช้ชาติแม้ว่าตนจะเป็นคนอ่อนโยนก็ตาม ก็แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อชาติของชาวญี่ปุ่นอย่าง โกโบริ เช่นกัน

เมื่อละครโทรทัศน์เรื่อง คู่กรรม ถูกนำมาสร้างใหม่ในปี พ.ศ. 2547 ผู้จัดทำได้มีการดัดแปลงบท โดยเพิ่มเติมรายละเอียดการดำเนินการทางการเมืองของประเทศไทยในภาวะสงครามที่เกิดขึ้นจริงในสมัยนั้นเข้ามา แสดงให้ผู้ชมเห็นถึงความลำบากในการรักษาความเป็นเอกราชของบ้านเมืองในภาวะที่ทั้งโลกกำลังรบกัน เป็นการเน้นอุดมการณ์ชาตินิยมในละครชุดที่ 2 ให้เด่นชัดขึ้นกว่าละครชุดที่ 1

สำหรับละครโทรทัศน์เรื่องดังดวงหฤทัย ชุดที่ 2 ก็ปรากฏอุดมการณ์ชาตินิยมเด่นชัดกว่าละครชุดที่ 1 เนื่องจากการดัดแปลงและเพิ่มเติมบทละครเช่นกัน การเพิ่มตัวละครและปมขัดแย้งทางการเมือง ทำให้เกิดสงครามและการสู้รบ แสดงให้เห็นถึงการรวมใจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติในการต่อสู้เพื่อปกป้องรักษาบ้านเมืองให้กลับคืนมา

ซึ่งความขัดแย้งที่ปรากฏในละครโทรทัศน์เรื่องดังดวงหฤทัยชุดที่ 2 ที่ออกอากาศในปี พ.ศ. 2550 นี้ สามารถเชื่อมโยงได้กับ บริบทของสังคมไทยที่กำลังมีความขัดแย้งได้อย่างมีนัยยะสำคัญ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 ภายหลังจากการปฏิวัติของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ซึ่งต่อมาแปรสภาพเป็นคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) ภายใต้อำนาจของ พล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน ผบ.ทบ. ได้นำกำลังเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลรักษาการ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ระหว่างเดินทางไปร่วมประชุมสหประชาชาติที่สหรัฐอเมริกา ด้วยเหตุผล 4 ข้อคือ

1. รัฐบาลรักษาการก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง แบ่งฝ่าย สลายความสามัคคีของชนในชาติอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ และมุ่งเอาชนะกันด้วยวิธีหลากหลายรูปแบบ และมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงขึ้น

2. บริหารราชการส่อไปในทางทุจริต ประพฤติมิชอบและเอื้อประโยชน์ต่อพวกพ้องอย่างกว้างขวาง

3. มีพฤติกรรมแทรกแซงการทำงานและอำนาจขององค์กรอิสระจนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อแก้ไขปัญหาของชาติได้

และ 4. ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองบางโอกาสหมิ่นเหม่ต่อการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระมหากษัตริย์

นับแต่นั้นมา สังคมไทยก็ประสบปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ มีการแบ่งคนในสังคมออกเป็นสองฝ่ายจากความคิดเห็นทางการเมืองที่ต่างกัน อันเป็นความขัดแย้งของ

คนในชาติเดียวกัน และเริ่มมีการพาดพิงถึงสถาบันกษัตริย์ ซึ่งคนไทยยึดถือเป็นสถาบันสูงสุดของสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นรูปแบบเดียวกับที่ปรากฏในละครโทรทัศน์เรื่องดังดวงหฤทัย ชุดที่ 2

ในท้ายที่สุดแล้ววิกฤตการณ์ทางการเมืองในละครเรื่องดังดวงหฤทัย ชุดที่ 2 คลี่คลายด้วยการใช้อุดมการณ์ชาตินิยมเข้ามาเพื่อสร้างความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติของตัวละครสามารถนำพาชาติให้ผ่านพ้นปัญหาต่างๆ ไปได้ แต่ในขณะที่ความเป็นจริงในสังคมไทย อุดมการณ์ชาตินิยมไม่เคยมีบทบาท หรือได้รับความสำคัญ เนื่องจากไทยไม่เคยต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้พ้นภัยจากอำนาจอาณานิคมของประเทศอื่นๆ อุดมการณ์ชาตินิยมจึงเบาบาง เป็นเพียงความรู้สึกรักชาติ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของตนเองตามสัญชาตญาณเท่านั้น หรืออาจเกิดขึ้นเนื่องจากการปลุกฝังของรัฐบาลผู้มีอำนาจ เพื่อให้ต่อต้านกับอิทธิพลอื่น หรือ อำนาจอื่น เป็นระยะเท่านั้น ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงยังคงดำเนินต่อไป เมื่อฝ่ายใดขึ้นมามีอำนาจ ก็ใช้อำนาจของตนกำราบฝ่ายตรงข้ามที่ต่อต้าน ดังจะเห็นได้จากการชุมนุม การประท้วง และการใช้กำลังในการสลายการชุมนุม วนเวียนในสังคมไทยอยู่เช่นนี้ตลอด 3-4 ปีที่ผ่านมา